

альною сферою / М. Панченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук.пр. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 1 (37). – С. 180–183.

7. Зміни до надання пільг на оплату житлово-комунальних послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://katerynopiladm.gov.ua/news/item/3178-zmini-do-nadannya-pilg-na-oplatu-zhitlovo-komunalnih-poslug>

8. Арсененко Г. Про пільги на житлово-комунальні послуги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://okt-rada.gov.ua/cmfp.php?action=one&num=1161>

УДК 347.626

ДОГОВІРНІ ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ОСОБИСТОЇ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ДРУЖИНИ ТА ЧОЛОВІКА

CONTRACTUAL FOUNDATIONS OF PRIVATE PROPERTY RIGHT OF WIFE AND HUSBAND

Івахненко І.В.,

*здобувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Досліджено договірні підстави виникнення права особистої приватної власності дружини та чоловіка. Розглянуто норми цивільного та сімейного законодавства України, а також надано загальну характеристику порядку підстав, що діє стосовно майна, нажитого чоловіком і дружиною під час шлюбу.

Ключові слова: виникнення права особистої приватної власності дружини та чоловіка, майнові відносини, шлюбний договір, особисті відносини подружжя.

Исследовано договорные основания возникновения права личной частной собственности жены и мужчины. Рассмотрены нормы гражданского и семейного законодательства Украины, а также предоставлена общая характеристика порядка оснований, который действует в отношении имущества, нажитого мужчиной и женой во время брака.

Ключевые слова: возникновение права личной частной собственности жены и мужчины, имущественные отношения, брачный договор, личные отношения супругов.

Investigational contractual grounds of origin of right for the personal private a property wife and man. The norms of civil and domestic legislation of Ukraine are considered, and also general description of order of grounds, which operates in the relation of property and wife during marriage, is given.

Key words: origin of right of private ownership of wife and man, property relations, marriage agreement, personal relations of the married couples.

Перебудова сім'ї, її нові економічні, політичні та громадянські статуси, система принципово нових відносин між подружжям складалася десятиріччями й продовжують змінюватися. Глибока проникливість сімейно-правового регулювання в систему соціальних зв'язків суспільства вимагає досягнення високого рівня цього регулювання, побудови його на тих принципових засадах, які відповідають соціально ціннісним і правовим орієнтирам його призначення. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває проблема правового регулювання майнових правовідносин подружжя у світі оновлення цивільного та сімейного законодавства. Сімейний кодекс України (далі – СК України) закріплює, що майнові відносини подружжя можуть визначатися не тільки законом, а й договором. При цьому регулювання майнових відносин подружжя має індивідуальний характер, оскільки ґрунтується на правилах, розроблених і встановлених самими сторонами, які беруть участь у шлюбних правовідносинах.

Ефективне правове регулювання шлюбно-сімейних відносин в Україні має надзвичайно важливе значення для відновлення й подальшого розвитку укра-

їнської держави. Шлюб можна розглядати з позицій двосторонньої цивільно-правової угоди, основною проблемою якої є правовідносини подружжя щодо спільного майна. У зв'язку із цим прогресивним нововведенням щодо посилення гарантій майнових та особистих прав подружжя стало розширене законодавче тлумачення можливості укладання шлюбного договору [2, с. 127].

Правовий режим майна подружжя визначається залежно від того, ким він встановлений, зокрема законодавцем чи самими учасниками майнових відносин – подружжям. У зв'язку із цим можна говорити про законний (легальний) і договірний (контрактний) правові режими подружнього майна. Зазначені види правових режимів суттєво відрізняються одне від одного за своїми основними характеристиками та правовими заходами, що включені до їх складу.

Надаючи подружжю значні можливості самостійно визначати свої взаємні права й обов'язки, законодавство, проте, окреслює межі свободи подружжя в цій сфері. Ідея полягає в тому, що подружжя не може включати в шлюбний договір положення, які обмежують інтереси одного з них, а

також права інших осіб, насамперед неповнолітніх дітей (ст. 93 СК України). Тому буде незаконною домовленість подружжя, у результаті якої неповнолітні діти можуть позбутися майнових прав, що їм належать, зокрема права користування квартирою, будинком, іншим житловим приміщенням тощо. Державний контроль за дотриманням цього принципу покликаний здійснювати нотаріальні органи, що реєструють шлюбні договори.

Забороняється також включати до шлюбного договору питання про передачу у власність одному з подружжя нерухомого та іншого майна, яке підлягає державній реєстрації (ст. 93 СК України) [4].

Таким чином, під договірним режимом варто розуміти порядок, що діє стосовно майна, нажитого чоловіком і жінкою під час шлюбу, що, на відміну від законного режиму, установлені самим подружжям у шлюбному договорі (глава 10 СК України). При цьому, незалежно від того, який режим майна буде обраний подружжям, варто враховувати, що стосовно спільно нажитого майна, правовий режим якого не буде визначений у договорі, залишається в силі законний режим спільної сумісної власності.

Крім того, договірне регулювання сімейних відносин (ч. 2 ст. 7 СК України) закріплено як один з основних принципів сучасного сімейного права, у зв'язку із чим у СК України передбачений перелік різних договорів, учасниками яких є не лише подружжя, а й інші члени сім'ї, які наділені правом укладати договори, як передбачені, так і не передбачені безпосередньо СК України [4].

Відповідно до ст. 64 СК України дружина та чоловік мають право на укладення між собою всіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Отже, зазначена стаття містить у собі загальне правило про те, що чоловік та дружина мають право на укладення між собою всіх договорів, які не заборонені законом, стосовно як спільного, так і роздільного майна. При цьому необхідно враховувати, що не кожний подружній договір зумовлює виникнення договірному режиму, а тільки той, яким встановлюються правила поведінки в майновій сфері, які мають характер, відмінний від встановлених у законі, тобто в зміні законного режиму майна подружжя для максимального пристосування зазначеного режиму до потреб подружжя. У зв'язку із цим логічним буде висновок, що подружжя продовжує залишатися в рамках законного режиму майна, якщо не змінює своїм договором тих норм і правил, які встановлені для всіх суб'єктів цивільних (сімейних) правовідносин [2, с. 132–133].

До договорів, що зумовлюють виникнення договірному режиму майна подружжя, можна віднести такі: 1) договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки в праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки (ч. 2 ст. 64 СК України); 2) договір про порядок користування майном (ст. 66 СК України); 3) договір про поділ майна подружжя (ст. ст. 69–70 СК

України); 4) договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу всього майна (ч. 2 ст. 69 СК України); 5) договір про надання утримання (ст. 78 СК України); 6) договір про припинення права на утримання замість набуття права власності на майно (ст. 89 СК України); 7) шлюбний договір (ст. ст. 92–103 СК України) [4].

Аналізуючи сутність і зміст договорів, які зумовлюють виникнення договірному режиму майна подружжя, зазначені договори можна поділити на такі групи: 1) договори щодо майна подружжя; 2) договори про надання утримання одного з них.

Серед подружніх договорів особливе місце займає шлюбний договір, у якому подружжя (або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу) можуть змінити як режим спільності майна, так і режим роздільного майна подружжя, а також змінити правовий режим окремих предметів, що входять до складу спільного або роздільного майна подружжя (глава 10 СК України). При цьому в шлюбному договорі не можна передбачити положення, які обмежують конституційні права подружжя, оскільки такі умови шлюбного договору містять вираження волі, у зв'язку із чим він визнається нікчемним (ст. ст. 21–22 Конституції України, ст. 203 ЦК України) [3, с. 318–319].

Варто погодитися з висловленою в юридичній літературі позицією, що більшість договорів, які укладають між собою чоловік і дружина, мають цивільно-правовий характер, унаслідок чого на них поширюються загальні правила про дійсність таких договорів.

Зокрема, подружжя може укласти різні договори, які регулюються ЦК України (наприклад, договір купівлі-продажу, дарування тощо).

Взагалі договір дарування, як і договори купівлі-продажу, міни чи поставки, спрямований на безповоротне припинення права власності в однієї особи та виникнення його в іншої. Як і продавець, дарувальник повинен бути власником відчужуваного в такий спосіб майна.

Відповідно до ст. 717 Цивільного кодексу України договір дарування визначається як договір, згідно з яким дарувальник передає або зобов'язується передати в майбутньому обдарованому безоплатно власність. Тому момент укладення договору дарування не пов'язаний із моментом фактичного передання майна [3, с. 321].

Подружжя може також укласти договір довічного утримання, за яким одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, замість чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно. Договір довічного утримання укладається в письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню.

Майно, що належить співвласникам на праві спільної сумісної власності, зокрема майно, що належить подружжю, може бути відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду) після визначення частки одного зі співвласників майна або визначення між співвласниками порядку

користування ним. При цьому в разі смерті одного зі співвласників майна обсяг зобов'язань набувача, відповідно, зменшується залежно від умов договору й розподілу обов'язків. У разі смерті відчужувача набувач зобов'язаний поховати його, навіть якщо це не було передбачено договором довічного утримання (догляду). Якщо частина майна відчужувача перейшла до його спадкоємців, витрати на його поховання мають бути справедливо розподілені між ними та набувачем.

Крім зазначених договорів, подружжя має право укласти спадковий договір. Специфіка укладення спадкового договору за участю подружжя або одного з них зумовлена тим, що подружжя є суб'єктом майнових відносин, у тому числі права власності, як на загальних цивілістичних засадах, так і на спеціальних умовах, зумовлених фактом їх перебування в шлюбі. При цьому розмежовують внутрішні відносини, що виникають лише між подружжям, та зовнішні, які виникають за участю інших осіб.

Стаття 64 Сімейного кодексу України надає подружжю право на укладання між собою всіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, яке є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [4].

Із зазначеного постає, що під час укладення спадкового договору за участю подружжя можна виділити декілька процедур укладення. Якщо договір укладають обидва з подружжя, то вони можуть передбачити, що в разі смерті одного з них майно переходить до другого, а в разі смерті другого його майно переходить до набувача за договором. Навіть якщо предметом договору буде спільне майно подружжя, згода витребуватися не буде, оскільки обидва з подружжя є учасниками договору. Якщо договір укладає один з подружжя та предметом буде спільне майно, то для посвідчення договору буде необхідна згода іншого з подружжя.

Якщо спадковий договір укладається одним із подружжя та предметом в тому договорі буде майно, яке є його особистою власністю, то згода нотаріуса не витребується; крім того, у цьому випадку кожен із подружжя має змогу скласти окремий договір стосовно свого майна, визначаючи набувача й умови договору на свій розсуд.

У разі складання подружжям спільного заповіту спадщина одного переходить до того, хто його пережив. У разі смерті останнього з подружжя спадщина переходить до осіб, визначених подружжям у заповіті. Кожен із подружжя має право в будь який час відмовитися від спільного заповіту. При цьому така відмова здійснюється за всіма правилами відмови від заповітів і підлягає нотаріальному посвідченню. Оскільки право на відмову передбачено за життя подружжя, то після смерті одного з них другий не має право скасувати або змінити заповіт.

Після смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону на відчуження майна, зазначеного в заповіті, що робить неможливим розпорядитися майном.

Разом із тим особливого значення останнім часом набуває саме шлюбний договір. Цивілістична суть

сімейних відносин зумовила розширення можливостей їхнього регулювання безпосередньо самими учасниками. Зокрема, Сімейний кодекс України акцентує увагу саме на договірному регулюванні таких правовідносин (ч. 2 ст. 7 СК України) [4].

Укладення шлюбного контракту – це можливість передбачення, уникнення непотрібних і небажаних конфліктних ситуацій та суперечок, а також певною мірою гарантія від укладення шлюбів за розрахунками та фіктивних шлюбів.

Шлюбний договір, як і всі інші угоди, не повинен обмежувати правоздатність і дієздатність осіб, що його укладають. Це означає, що шлюбний договір не може мати положення, які обмежують право однієї зі сторін на працю, вибір професії, отримання освіти, свободу переміщення та інші права, передбачені Конституцією України й іншими законодавчими актами, і які входять до змісту правоздатності.

Шлюбним договором із цього приводу не може бути обмежена свобода заповіту, тобто не можна зобов'язати одного з подружжя заповісти належне йому майно особі (або декільком особам), на яку вкаже інший із подружжя, оскільки в цьому разі буде мати місце обмеження дієздатності одного з подружжя.

Сімейним кодексом України передбачено, що шлюбним договором регулюються лише майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також майнові права й обов'язки подружжя як батьків. При цьому шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми.

Важливою умовою шлюбного договору є те, що його положення не повинні зменшувати обсягу прав дитини, встановлених СК України, а також ставити одного з подружжя в надзвичайно невігідне для нього матеріальне становище.

Найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що ним майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства. Зокрема, може бути встановлено, що певне майно, яке належало одному з подружжя до шлюбу або було отримано під час шлюбу в дар, стає їхньою спільною сумісною власністю; може бути визначено на розсуд подружжя розмір часток у праві власності на майно, що буде нажите в період шлюбу; може бути передбачено умови поділу спільного майна в разі розірвання шлюбу, а також порядок погашення боргів кожного з подружжя за рахунок спільного чи роздільного майна. Шлюбний договір може містити також положення про непоширення на майно, набуте подружжям за час шлюбу, положення про спільну сумісну власність, і тоді це майно буде вважатися спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб. Чоловік може в шлюбному договорі зобов'язати дружину ошадливо ставитися до сімейного бюджету, здійснювати облік проведених

витрат на певну суму й інформувати його про ці витрати. Дружина може зобов'язати чоловіка забезпечити проживання своєї сім'ї в окремій квартирі чи будинку, окремо від його батьків [3, с. 325].

Проте на практиці шлюбний договір насамперед застосовується не для регулювання спільного проживання й користування майном, а на випадок припинення шлюбних відносин. Тому, безперечно, у шлюбному договорі можна визначити можливий порядок поділу майна, у тому числі й після розірвання шлюбу. У цьому разі під час розлучення можна уникнути довготривалих судових процесів поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі відносини після розлучення.

Статтею 59 СК України визначено, що той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. Під час розпорядження своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним [4].

У разі відсутності угоди між власником будинку (квартири) і колишніми членами його сім'ї про безплатне користування жилим приміщенням до цих відносин застосовуються правила, встановлені ст. 162 Житлового кодексу України, відповідно до якої плата за користування жилим приміщенням у будинку (квартирі), що належить громадянину на праві приватної власності, встановлюється угодою сторін. Плата за комунальні послуги береться, крім квартирної плати, за затвердженими в установленому порядку тарифами.

Проте, укладаючи шлюбний договір, сторони можуть включити до нього положення про порядок користування житлом, яке належить одному з подружжя на праві приватної власності; про звільнення після розлучення жилого приміщення тим із подружжя, хто вселився в нього у зв'язку з реєстрацією шлюбу; про проживання в жиллому приміщенні родичів когось із подружжя тощо.

У шлюбному договорі особи на власний розсуд можуть визначити право на утримання незалежно від непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі, умови, розмір та строки, у які будуть здійснюватись такі виплати. При цьому в разі невиконання

одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Шлюбним договором може бути встановлена й можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Отже, подружжя або особи, які бажають взяти шлюб, можуть включити до шлюбного договору будь-які умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Укладення шлюбного договору – не обов'язок, а взаємне рішення осіб вирішити питання життя сім'ї на власний розсуд. Основна мета шлюбного договору – визначення правового режиму майна подружжя та інших майнових взаємовідносин у період шлюбу та у випадку його розірвання.

Щодо набрання чинності договором, то ст. 95 СК України визначає, що в тому разі, коли шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності в день реєстрації шлюбу. Якщо ж шлюбний договір укладено подружжям, то він набирає чинності в день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

Сторони можуть включити до його тексту положення, які будуть регулювати порядок внесення змін, а також загальний строк дії шлюбного договору в цілому або тривалість окремих прав та обов'язків, а також встановлювати умови чинності договору або окремих його положень і після припинення шлюбу.

Як висновок варто зазначити, що в Україні укладається дуже мало шлюбних контрактів із багатьох причин, насамперед психологічних: напередодні весілля не виникає бажання визначити «економічні відносини в сім'ї». Небажання укладати шлюбний договір можна пояснити ще й тим, що раніше це можна було зробити винятково до реєстрації шлюбу. Якщо ж, проживши разом декілька років, подружжя й шкодувало про те, що шлюбного контракту немає, то вже не було можливості його укласти. Можна сподіватися, що надання подружжю можливості укласти шлюбний договір і після реєстрації шлюбу матиме позитивні наслідки та сприятиме зростанню кількості шлюбних договорів в Україні, адже введення його у вітчизняне законодавство є прогресивним моментом у регулюванні майнових правовідносин подружжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : чинне законодавство станом на 16 вересня 2014 р. – К. : Алерта, 2014. – 104 с.
2. Сімейне право : [підручник] / за заг. ред. В.І. Борисова, І.В. Жилінкова. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2012. – 322 с.
3. Цивільне право : [підручник] : у 2 т. / ред. В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Л. Яроцький ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2014– . – Т. 2. – 2014. – 816 с.
4. Буцела С.Б. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / С.Б. Буцела, Ю.Ф. Іванов, О.В. Іввіня та ін. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 428 с.